

יש לחלק שאין אומרים כן אלא כשהאיסור שאסר נמשך קודם התנאי ולאחריו, כגון 'קונם פירות אלו עלי אם ארחץ' (נדרים ע"ט), אזי אומרים שנתכוין לאסור רק הפירות שלאחר הרחיצה, אבל כגון זה שנשבע על דבר אחד, אם תאמר שלא נאסר אלא לאחר קיום התנאי, נמצא שיהא אפשר שיתקיים תנאו ולא יחול הנדר כלל, ועל כן אומדים דעתו שכוונתו היתה שכל זמן שיתקיים תנאו, ואפילו בסוף – יחול נדרו (ר"ן).

א. ע' אבני נזר יו"ד רצב, כד שהוציא מדברי הר"ן הללו שבאומדנא כל דהו מפרשים שכוונתו לאסור מעכשיו. וע"ע בשו"ת בית זבול ח"ב לה, ג.

ב. בחדושי בית מאיר הקשה גם הוא כקושית הר"ן (ולא הביאו) ונשאר בצ"ע. וכתב שלפום ריהטא נראה שלגרסת הרמב"ם ניהא. ולא הבנתי הלא הרמב"ם כתב מפורש (ד, יז) ששתיהן במזיד חייב, גם כשאכל האיסור ראשונה והתנאי לאחרונה.

ואכל את הראשונה בשוגג והשניה במזיד. כלומר בידוע וזוכר, אבל אין הכוונה לומר שאסור לו לאכול השניה, שכיון שבאכילת הראשונה היה שכוח – לא חלה השבועה, ומותר לאכול השניה (כ"מ ברש"י. וכ"כ הרמב"ן והר"ן).

(ע"ב) 'עפא תני שבועות בי רבה, פגע ביה אבימי אחוה, אמר ליה: שבועה שלא אכלתי שבועה שלא אכלתי מהו, אמר ליה: אינו חייב אלא אחת. אמר לו: אישתבשת, הרי יצאה שבועה לשקר'. ועיפא סבר שהשבועה השניה שבועת שוא היא, מאחר וכבר נשבע, הלכך יצאה מכלל שבועות ביטוי ואינו חייב עליה קרבן (עפ"י אבי עזרי (קמא) שבועות ד, ט. אך בריטב"א ל"מ כן).

דף כט

ואכל תאנים והפריש קרבן ואחר כך אכל ענבים לחודייהו – הוא להו ענבים חצי שיעור ואחצי שיעור לא מיחייב קרבן. והחידוש הוא שאף על פי שהפרשת הקרבן באה על השבועה האחרת, אעפ"כ היא מחלקת בין תאנים וענבים של שבועה ראשונה (עפ"י הריטב"א. וע' גליונות קהלות יעקב). ואפילו אכל הענבים בהעלם אחד עם התאנים ולא היתה ידיעה מחלקת (תוס' הרא"ש).

'איזו היא שבועת שוא – נשבע לשנות את הידוע לאדם... והוא שניכר לג' בני אדם. והוא הדין הנשבע על עמוד של אבן שהוא של אבן – אמרו בירושלמי (ג, ח) שהיא שבועת שוא. וכן כתב הרמב"ם (שבועות ה, כב. וגם על זה כתב שרק אם ידוע לשלשה בני אדם).

'אביי אמר: תני שבועה שראיתי'. והתנא שאמר בלשון 'אם לא ראיתי' מכנה ואומר על לאו הן, כדי שלא יראה כנשבע לשנות בבית המדרש (ריטב"א. וכיו"ב מפרש הריטב"א בכמה מקומות שלשון 'תני' אינו בהכרח הגהה בלשון המשנה אלא פירוש – ע' במצוין לעיל טז).

ע' במצוין בסוטה ח שיטתם של אביי ורבה בכ"מ כעין זה, שאביי אמר 'תני... ורבה העמיד באוקימתא וכדו'.

ר'בא אמר: באומר יאסרו כל פירות שבעולם עלי אם לא ראיתי גמל פורח באויר. הראשונים עמדו

על השאלה, מדוע לוקה משום שבועת שוא, ולמה לא נאסר כל פירות שבעולם עליו, ואם עבר – יתחייב משום שבועת ביטוי? – כתבו בתוס', כיון שאי אפשר לו לעמוד באיסור זה, לכן היא שבועת שוא. ואף על פי שלא אמר 'לעולם', כיון שלא קצב זמן – אסור באכילתם לעולם (רא"ש). וכתב המאירי לפ"ז ש'פירות' לאו דוקא אלא כלומר מכל מאכל בעולם. ועריטב"א שדבר שאי אפשר לו לעולם אם לא קצב לו זמן, מפרשים כוונתו עד זמן שאפשר הדבר. ואילו מדברי הרא"ש הללו אין נראה כן).

נקט אופן זה ולא אמר בסתם שאסר כל פירות שבעולם עליו – להשמיענו, שאע"פ שאפשר שראה גמל קל רגלים ומדמה כאילו פורח באויר, קמ"ל שאין אומרים כן בשבועות (תוס' הרא"ש. וע' בתוס' לעיל כה: סד"ה ואמר, שקיים בעולם נחש כקורת בית הבד. וצ"ל לדבריהם שכן הדבר בגמל, שאל"כ חזרת קושיהם למקומה. נוע' בירושלמי שהתנא יכול היה לשנות עכבר פורח. וכבר נודע על קיומם של עכברים מעופפים באזורים מסוימים בעולם, ושייך שיראה אם יטרה, כמש"כ התוס']. וצ"ע).

והרמב"ן כתב, לפי שאומדים דעתו שבודאי לא בא לאסור עצמו את הפירות, שאם כן לא היה מתנה זאת בגמל פורח, אלא כוונתו לחזק דברי שוא שראה דבר בלתי אפשרי, לכן לא חלה עליו שבועת ביטוי אלא הרי זו שבועת שוא (וכ"כ הרשב"א והר"ן). ולשיטתם צ"ל ש'פירות' דוקא, ואפשר לחיות בבשר ובחלב לעולם (עפ"י גליונות קה"י).

ועוד כתבו הראשונים עפ"י הירושלמי שאינו לוקה משום שוא אלא במעמיד דבריו, שדבריו משתמעים בדוקא, אבל אם אינו מעמיד, אין זו אלא לשון גזמא ואינו לוקה, אף כי אסור הדבר מדרבנן. וכמה שיטות בדבר.

'כשהשביע משה את ישראל'. התוס' הקשו מה היתה השבועה מועילה, הלא כמו שהיה ירא פן יעבור עבודת כוכבים, כמו כן יכולים לעבור על השבועה? ופרש מהרש"א שהשבועה עצמה היא קבלת התורה, שבלעדיה לא היתה תוקף לקבלתם ולא היו נענשים עליה (וכיו"ב בתורת חיים).

א. לא הבנתי, הלא התוס' לא הקשו מהשבועה שבהר סיני, אלא מזו שבערבות מואב, שכבר קבלו את התורה קודם לכן. וכתב הגר"מ מאוזן שליט"א (במכתב): 'ולי"ל דשבועה שבערבות מואב הועילה לדורות הבאים כמ"ש ולא אתכם לבדכם אנכי כורת וגו' כי את אשר ישנו פה וגו' משא"כ שבועה שבהר סיני'.

ב. אין להקשות על דברי המהרש"א [וכן על מה שאמרו 'מושב' ועומד מהר סיני'], מה מחייב לקיים את השבועה עצמה, הרי לא קדמה לה קבלה להתחייב לקיימה? הא לא קשיא, שעונש העובר על שבועתו מגיע אף בלא דין התורה 'לא יחל דברו' אלא מצד הסברה האנושית כיון שעובר על שבועת פיו עצמו (ע"ע: הקדמת רב נסים גאון לש"ס; חזקוני נח ד, כא; רשב"ם תולדות כו, ה; אהל משה ח"ב קלח; משך חכמה יתרו עה"פ לא תשא; אבני נזר יו"ד שו).

– וא"ת, כל העובר על מצות עשה, יימצא עובר על לאו של שבועה ואזהרת בל יחל. וכן יש לשאול על האלה והשבועה שקבלו בימי עזרא – יש לומר שהשבועה היתה באופן כללי על קבלת עול תורה ומצוות, ולא באה להוסיף חומרה בפרטי המצוות. אמנם הפורק מעליו עול תורה בכללות ואינו חפץ לקיימה – אפשר שעובר על לאו דשבועה שבערבות מואב (עפ"י מנחת שלמה נב).

ובחזון איש (יו"ד ב, כז) כתב שאף שהשביעם משה, הדורות הבאים אינם חייבים עליה משום שבועה ממש אלא משום ברית, ומכל מקום ענינה כשבועה. ו'מושב' ועומד מהר סיני' שאמרו – לאו דוקא אלא 'מוזהר ועומד', שאם לא כן הרי כל 'לא תעשה' שאין בו מלקות, יתרו בו משום שבועה וילקה. ועוד, הלא אין שבועה חלה על איסורין.

'כל המצוות כולן – מצוות ציצית, דאמר מר שקולה מצות ציצית כנגד כל המצוות כולן'. מבואר

שגם משמעות רחוקה שאינה כפי דעת סתם בני אדם, אם אך הלשון סובלתה – יכול הנשבע לפרש שנכוין לכך, ואם עבר פטור. וכמבואר בסוגיא בנדרים (כ.ו.) 'נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים' וכדומה (עפ"י נמוקי יוסף נדרים כה).

ומ"מ צ"ל שכך לשון הבריות על צד רחוק, לומר בכגון זה 'כל המצוות' על ציצית, שהרי אין מתחשבים במה שהוא לבדו מכנה כן – ע' בפירושו הרא"ש נדרים ל: ד"ה מדלא, ובמאירי כאן. וכן מורה לשון התוס' ותורא"ש 'דבלשון בני אדם לא מיקרי כל המצות אלא ציצית'.

(ע"ב) 'אמר שמואל: בטרוף.' כלומר, זה שהשוה לקורת בית הבר, לא לענין הגודל אלא לענין הצורה (עפ"י ראשונים).

ופירושו 'טרוף' – רש"י כתב: מחורץ. (רש"י לשיטתו בע"ז כד: 'טרוף בפגימות הרבה'. וע' שבת לח' 'בשר טרוף' – מקוצץ). ויש מפרשים: מרובע, שפינותיו מהוקצעות כקורת בית הבר (עפ"י ראשונים בשם רב שרירא גאון והערך. וכמו שאמרו בירושלמי שאין מרובע בחיות).

ונקט התנא 'כקורת בית הבר' ולא אמר 'ראיתי נחש טרוף'; השמיענו לפי דרכו שכך היא קורת בית הבר, ונפקא מינה למקח וממכר, שהמוכר קורת בית הבר לחברו – אם גבו טרוף קנה, ואם לאו – לא (נדרים כה).

'כל העונה אמן אחר שבועה, כמוציא שבועה בפיו דמי... הא דענה אמן הא דלא ענה אמן'. לאו דוקא 'אמן' אלא כל דבר שענינו כענין אמן, כגון שאמר 'הן' או 'מחויב אני בשבועה זו', 'קבלתי עלי שבועה זו' וכל כיוצא בזה בכל לשון – הרי זה כנשבע לכל דבר, בין לחייבו מלקות בין לחייבו קרבן (רמב"ם שבועות ב,א; רמב"ן להלן לא: ועוד).

ולענין שם בשבועה נחלקו הראשונים. ושיטת ר"ת לחלק בין מושבע מפי עצמו למושבע מפי אחרים. ע' בראשונים להלן לה: וריש נדרים.

פרק רביעי; דף ל

'שבועת העדות נוהגת באנשים ולא בנשים'. כתבו אחרונים ז"ל: גם באותן עדויות שהאשה כשרה להן [כגון עדות טומאה או עדות מיתת הבעל] – אינה חייבת בקרבן שבועת העדות. ואף על פי שבעדויות אלו שעד אחד כשר להן, מבואר להלן (לב) שהוא חייב בקרבן שבועה – יש לחלק, שעד אחד כשר לכל עדויות וקורא אני בו והוא עד [וגם נאמנותו בעדויות אלו, מתורת 'עדות' היא]. לא כן האשה שאמנם נאמנת באלו, אך אין כאן תורת 'עד' אלא נאמנות גרידא (עפ"י רעק"א; הגהות המשנה למלך על ספר החינוך ויקרא, ובספרו פרשת דרכים דרך מצותיך, קל; מנחת חינוך קכב, ד קכג, יד; 'חדושי הגר"ח על הש"ס' ועוד. וע"ע שו"ת אחיעזר ח"א ו,ו).

'בין מפי עצמו ובין מפי אחרים...'. בשבועה מפי אחרים, מבואר לעיל (כט:). שלא הוציא 'אמן' מפיו על השבעת האחר, כי באופן זה הרי הוא כמוציא שבועה מפיו. אלא שנחלקו ראשונים בדבר: מדברי רש"י (כט סע"ב; לא: במשנה; לו. ד"ה ואמרה; לו: ד"ה ומפי אחרים) מבואר שלאחר שזה השביעו, אמר 'איני יודע לך עדות', ולא אישר בפירושו את השבועה – רק אז נחשב מושבע מפי אחרים, אבל אם שתק – אינו בכלל

ואולם הריטב"א הביא מ'רבותינו' כרש"י, שהרי כתוב בכל הקרבנות ועשה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה – בשעת החיוב הוא ב'לא תעשינה'.

ג) אינו חייב מלקות אלא כשהתרו בו בשעת אכילת האיסור, אבל אם היה שוגג באותה שעה, אעפ"י שהיה מזיד בשעת אכילת התנאי – אינו לוקה. (כ"מ בגמרא וברש"י; רש"י וריטב"א מכות טו: וכו' במפרשי הרמב"ם ד, טז).

ואם היה מותר באיסור ואח"כ אכל התנאי בשוגג – כתבו התוס' (בדעת רש"י) שאין סברא שיתחייב מלקות. [ולרש"י פטור אף מקרבן שהרי לא שגג באיסור. ולדעת ר"ת חייב קרבן מפני ששגג בתנאי, כדלעיל].

ודעת ר"י בן מגאש שחייב [וכתב שזו התראת ודאי ולא ספק כיון שהתנאי נעלם באותה שעה והעדים התרו כפי ידיעתם]. וכן כתב הכסף-משנה (שבועות ד, טז) בדעת הרמב"ם.

ד) כאשר אין חיוב מוחלט במעשה זה אלא תלוי ועומד במעשה שעדיין לא נעשה, כגון שבא לאכול האיסור לפני התנאי והתרו בו שאם יאכל התנאי לאחר מכן יתחייב על אכילה זו – התראת ספק היא, ותלויה במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש אם שמה התראה אם לאו.

א. הלכה כרבי יוחנן שהתראת ספק שמה התראה (רמב"ם ד, טז ועוד; מאירי; ריטב"א). ויש מצדדים בדעת ראשונים שלא שמה התראה (עפ"י יבין שמועה קעה – בדעת רש"י סנהדרין עא. ותוס' להלן לג. ובשר"ח ה, נג דחה).

ב. במקום שקרוב לודאי שיעבור על התנאי [כגון שהתנה אם יישן למחר, שקרוב לודאי שהשינה חוטפתו], יש אומרים שאינה בגדר 'התראת ספק' (ע' שלמי נדרים – נדרים יד: וע"ש מצפה איתן שאם השינה חוטפתו מאליו או ששנתו תימשך מאליה למחר – אין זה 'מחוסר מעשה' ובאופן זה הו' התראה – עתוס' שבת ד. ובמפרשים).

כתב המאירי (עפ"י נדרים יד) שלכתחילה יש ליהזר שלא לאכול האיסור, שמא יאכל אחר כך התנאי, שאין אדם נוהר בתנאי [לאכלו בפשיעה הקרובה למזיד]. ויש חולקים (ע"ש בפירוש מקצת חכמי צרפת).

דפים כח – כט

מז. האם חלה שבועה על שבועה לחייב עליה, באופנים הבאים?

א. 'שבועה שלא אכלתי', 'שבועה שלא אכלתי' – ואכל.

ב. 'שלא אוכל תשע', 'שלא אוכל עשר' – ואכל עשר.

ג. 'שלא אוכל עשר', 'שלא אוכל תשע' – ואכל עשר.

ד. 'שלא אוכל תאנים וענבים', 'שלא אוכל תאנים' – ואכל תאנים והפריש קרבן, ואח"כ אכל ענבים. (וכן להפך: 'שלא אוכל תאנים' 'שלא אוכל תאנים וענבים').

א. נשבע פעמיים לשקר; 'שבועה שלא אכלתי' 'שבועה שלא אכלתי' – אמר עיפא בתחילה שאינו חייב אלא אחת. אמר לו אבימי אחי: טעות היא, וחייב שנים. (שכיון שהשבועה היא לשעבר וכבר יצאה הראשונה לשקר, מתחייב שוב על השניה משום שבועת שקר, ואין זה ענין לחלות שבועה על שבועה על דבר עתידי, שהשניה אינה מוסיפה כלום).

ב. 'שבועה שלא אוכל תשע', 'שבועה שלא אוכל עשר' – עיפא אמר שחייב שתיים (אם אכל עשר), ואמר לו אבימי שזו טעות וחייב רק אחת, שהרי אין השניה מוסיפה כלום על הראשונה.
א. אפשר שאף לרעת האומרים בשבועה על שבועה שחייב על השניה משום שזו – כאן פטור שהרי לא יצאה לשוא, מפני שכוללת איסור בעשירית גם אם יאכל התשע בשגגה או מפני הסכנה.
ב. נשבע 'שלא אוכל תשע אלו' וחזר ונשבע על עשר – כתבו התוס' (והרמב"ן כז): שהשבועה השניה חלה, היות וכלל בשבועתו דבר נוסף. [שאינו דומה ל'תשע' סתם שאין באמירת 'עשר' שום תוספת, שהרי כל תשע שיאכל כבר נתחייב מפאת שבועה ראשונה]. ויש מי שחלק (וערב"ז הל' שבועות ד, יג בדעת הרמב"ם).

ג. 'שלא אוכל עשר' 'שלא אוכל תשע' – עיפא אמר שחייב אחת, וא"ל אבימי שזו טעות וחייב שתיים (כשחזר ואכל העשירית, אבל אכל תשע אינו חייב אלא אחת), שהרי מצד הראשונה לא נאסר באכילת תשע, והשניה הוסיפה עליו איסור.

יש מדייקים מלשונות הראשונים שאם אכל העשר בבת אחת פטור על השניה (עפ"י אמרי בינה נדרים ח; אמרי ברוך יו"ד רלח).

ואמר אביי, שיש אופן שהדין כעיפא; אם לאחר אכילת תשע הפריש קרבן, ואח"כ אכל את העשירית – פטור עליה, שאינה מצטרפת עם התשע הראשונות והריהי חצי שיעור, וכדלהלן.
כן גרסתנו. וכן נקט הראב"ד (שבועות ד, טו). ואילו הרמב"ם גרס ופירש באופן אחר.

ד. 'שלא אוכל תאנים וענבים', 'שלא אוכל תאנים', ואכל תאנים והפריש קרבן, ואח"כ אכל ענבים – פטור על אכילת הענבים, שכיון שהפריש קרבן על התאנים, נידונית אכילת הענבים בפני עצמה והוי חצי שיעור, (ואפילו היתה העלמה אחת, שלא נודע לו בין תאנים לענבים. תוס' רא"ש).
א. נשבע תחילה על תאנים לבדן ואחר כך נשבע על תאנים וענבים – שיטת התוס' שהשבועה השניה חלה, מתוך שכלל בשבועתו גם ענבים. וכ"כ הריטב"א. וכתב שהוא דבר פשוט. ואולם נראה שאין הדבר מוסכם – ע' אבני נזר או"ח תמו, יג. וע"ע בנדרים יז: וברמב"ם ד, יד ובנו"כ.
ב. נשבע שלא יאכל תאנים וחזר ונשבע שלא יאכל כחצי זית תאנים עם כחצי זית ענבים – השבועה השניה חלה עליו, ואם אכל כזית תאנים וחזר ואכל כחצי זית ענבים – חייב שתיים (עתוס').

דף כט

מח. א. איזוהי שבועת שוא? ומה חייבים עליה?

ב. הנשבע לאסור כל פירות שבעולם עליו אם לא ראה גמל הפורח באויר – מה דינו?

ג. 'שבועה שאוכל ככר זו' 'שבועה שלא אוכלנה' – מה דינו כשאכל וכשלא אכל?

א. איזוהי שבועת שוא – נשבע לשנות את הידוע לאדם; אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב, ועל האיש שהוא אשה וכד'. ואמר עולא: והוא שניכר לשלשה בני אדם (העמוד, אבל לא ניכר – שבועת שקר היא ולא שוא).

הנשבע על דבר שקר, וראוהו שלשה בני אדם בשקרו, כגון 'שלא הנחתי תפלין היום' וראוהו שלשה שהניח – כתב ר"י מלונגיל שחייב משום שוא. (ולו"ד היה מקום לומר שלא אמרו שלשה אלא בדבר המתברר לכל. וצ"ע. ועכ"פ נראה כשנשבע לאמת דבר שיודעים בו שלשה אנשים – נראה שאין זה 'שוא' כנשבע על עץ שהוא עץ, שהרי רוצה לחזק אמתו אצל מי שלא ראה. ודומה למש"כ הרמב"ם (ספ"ה) על הנשבע שהשמש גדולה מן הארץ שהואיל ואין הדבר ידוע לכל אדם אין זו שוא).

הנשבע על דבר שאי אפשר לו; אם לא ראיתי גמל הפורח באויר; נחש כקורת בית הברד [ופירשו בגמרא: שטרופ (רש"י): מנומר. רש"ג ועוד: מיושר בוית] בגבו כקורה], או נשבע לבטל את המצוה – הרי זו שבועת שוא ועל זדונה מכות ועל שגגה פטור.

א. אם אומר דבר שאפשר לפרשו כגוזמא, כגון 'שבועה שראיתי כיוצאי מצרים' – יש אומרים שאסור הדבר כשבועת שוא (התוס' כתבו שאסור מדרבנן, שהחמירו בשבועות מבגדרים. ובתו"ח הקשה מלשון משנתנו המורה ששבועת הבאי אסורה מדאורייתא. וע' לשון הראב"ד הל' שבועות ג, ה). ויש מתירים שבועות הבאי כגדרים (עפ"י ר"ת רמב"ן וריטב"א. וערמב"ם ג, ה ולח"מ), ואולם אם הדבר שקר גמור כגון שלא ראה עם רב כלל – חייב. וכן אם מעמיד דבריו בדוקא, שלא בדרך גוזמא – לוקה (ער"ן).

ב. הנשבע לבטל את המצוה לוקה משום שבועת שוא בין שקיים שבועתו בין שלא קיימה (עפ"י רמב"ם ה, יב יד; מאירי כה.). ואין הפרש אם כוונתו לבטל המצוה או בשביל דבר אחר, כגון שנשבע שלא יעיד לחברו מפני שנאתו לו ואין כוונתו לבטל המצוה (תורת חיים). טעה וסבר שאינה מצוה – אין זו שבועת שוא, כגון שנשבע שלא ילבש תפלין ולא ידע שהתפלין מצוה (רמב"ם ג, ה).

ג. יש מדייקים מדברי הרמב"ם (ה, יח) שאף הנשבע לבטל מצוה שאינה מחויבת אין שבועתו שבועה, כגון שלא ללבוש ציצית – והלא יכול להמנע מלבישת בגד בן ד' כנפות, וכד' (עפ"י עונג יום טוב סו"א א. אך נראה שדוקא בכגון שנשבע שלא יטיל ציצית בבגדו, שאומר דבר נגד המצוה, משא"כ בלא אלבש בגד של ד' כנפות. עכס"מ רדב"ז ולח"מ שם). גם י"ל דוקא ככגון זה שכשלושב בגד חייב בציצית, אבל מצוה 'קיומית' יתכן שאין זו שבועת שוא, ולפי"ז א"ש דברי הרמב"ם 'שלא יאכל מצה בלילי הפסח' אף לדעת האומרים שיש קיום מצוה באכילת מצה כל שבעת הימים. וע"ע במובא ביוס"ד נדרים טז:).

ישנן שבועות שוא נוספות: דבר הידוע [לשלשה בני אדם. רמב"ם] שאין בו ספק שהוא כן, כגון הנשבע על אבן זו שהיא אבן (עפ"י ירושלמי; רי"ף ורמב"ם). וכן הנשבע על דבר שאין בידו לעשות, כגון שלא יישן שלשה ימים ולילות רצופים (ערמב"ם א, ד-ז וש"ר). וע"ע אופנים לעיל כה. הנשבע בינו לבין עצמו שאכל או שלא אכל – מסתבר לכאורה ששבועת שוא היא, שהרי שבועתו לחנם ואין לה כל משמעות, שאינו עושה כן לשקר אדם או למטרה אחרת, ודמי לנשבע לשנות את הידוע לאדם. אך מסתימת הרמב"ם נראה שאין חילוק אם נשבע בפני אדם או בינו לבין עצמו. וי"ל שכיון שהשבועה מצד עצמה אין בה משמעות של שוא, אינו לוקה משום שוא. ויובן היטב למש"כ הרדב"ז בפתיחה להל' שבועות שבעצם כל שבועת שקר היא לשוא, אלא שאינו לוקה עליה משום אזהרת שוא כי יש בה אזהרה אחרת. וה"נ אף כי שבועתו היא לשוא, שייכת היא לשבועת שקר מפני שאינה מוכחת מתוכה שהיא לשוא.

דין שבועת שוא במזיד – במלקות (לא תשא את שם ה'א לשוא). בשוגג – פטור מכלום. במנחת חינוך (ל, ב) כתב שהנשבע לשנות את הידוע לאדם – לוקה גם משום שבועת שקר, אם התרו בו. וכבר העירו שבירושלמי כאן מפורש שאין לוקה אלא משום שבועת שוא בלבד.

ב. האומר יאסרו כל פירות שבעולם עלי אם לא ראיתי גמל פורח באויר – הרי זו שבועת שוא שלוקה עליה. כן פירש רבא משנתנו.

פירשו בתוס': מפני שאי אפשר לו לעמוד באיסור כל פירות שבעולם [ופירש המאירי דהיינו כל מאכל ולא דוקא פירות].

והרמב"ן פירש מפני שידוע שלא כיוון לאסור אלא לאמת דבריו שראה גמל פורח, דבר שאינו. [אמנם אם תוקע עצמו ומעמיד דבריו ובא לאמתם לאחרים בכך שאוסר פירות העולם אם לא ראה – הרי זו שבועת ביטוי ולא שוא, והפירות אסורים (ערמב"ן בפירוש הירושלמי ובהגהות הגרא"ז). וי"א שהפירות לעולם מותרים שהרי לא בא לאסורן אלא השבועה אסורה. ערשב"א וריטב"א].

ג. 'שבועה שאוכל ככר זו' 'שבועה שלא אוכלנה' – עובר משום שבועת שוא, השניה (שהרי היא באה לבטל חיובו של שבועה ראשונה), בין אם אכל בין אם לא. ואם לא אכל, עובר גם כן משום שבועת ביטוי על הראשונה.

הלכך אם בא לשאול מה יעשה – מורים לו לאכול כדי לקיים שבועת הביטוי, ואילו על השבועה השניה כבר עבר מיד (ראשונים עפ"י הירושלמי).

מט. א. האם השבועה נבחנת כפי משמעות המלים המקובלת, או מתחשבים בדעתו ו'פרשנותו', כיצד הוא קורא ומכנה אותם?

ב. מפני מה בית דין אומרים למחויב שבועה, משביעים אנו אותך לפי דעתנו ולא לפי דעתך?

ג. המושבע מפי אחרים, האם חייב משום שבועת ביטוי ומשום שבועת העדות?

א. מסקנת הגמרא שהולכים אחר מוצא פיו ולא אחר דעתו ופירושו האישי למלים שאמר (שבטלה דעתו אצל שאר כל אדם. מאירי). ומאידך יכול לומר נתכוונתי לפירוש מסוים בדברי, הגם שאין זו המשמעות הפשוטה ויש בדבר צד תחבולה, ובלבד שהמלים סובלות אפשרות למשמעות זו גם אצל שאר בני אדם (וכדלהלן). הנשבע שראה גמל פורח באויר, ואמרו לו היאך נשבעת לשוא, ואמר עוף גדול ראיתי וקראתיו גמל לרוב גדלו, וכך היה בדעתי – אין זה כלום, שאין כל אדם קוראים 'גמל' אלא לגמל, ובטלה דעתו אצל כל אדם ולוקה (רמב"ם ה, כא). ע"ע לעיל כו לענין 'פת' סתם ודעתו לפת חטים.

ב. בית דין אומרים לו משביעים אנו על דעתנו ולא על דעתך, כי פעמים יכול להשבע באופן שהדיבור אינו סותר לאמת ובכל זאת הוא מרמה, כגון מעשה דקניא דרבא, שנשבע אחד ששילם ואכן נתן לו מעות כפקדון ללא ידיעתו ולאחר שבועה יחזור ויטלן. וכגון אילו היו ישראל נשבעים 'לקיים את התורה' – היו יכולים לומר שדעתם היתה רק לתורה שבכתב, או 'תורות' – לשתי תורות פרטיות, תורת חטאת ותורת אשם, וכיו"ב.

ג. אין חיוב מלקות או קרבן משום שבועת ביטוי אלא הנשבע מפי עצמו או מושבע מפי אחרים וענה 'אמן' על דברי המשביע (או שאר ביטויים המאמתים את השבעת חברו, כגון 'הן' או 'מחויב אני בשבועה זו', 'קבלתי עלי שבועה זו'. רמב"ם ב, א; רמב"ן לא:), שכל העונה אמן אחר שבועה כמוציא שבועה מפיו דמי (ואמרה האשה אמן אמן. שמואל), אבל אם אמר לו חברו 'משביעך אני' וענה: 'לא אכלתי' – אינו חייב. א. אפילו השביעו גוי או קטן וענה 'אמן' – חייב (רמב"ם ב, א; טשו"ע יו"ד רלז, ב).

ב. לדברי רבי אמי (מט:): כל שבועה שהדיינים משביעים אותה אין חייבים עליה משום שבועת ביטוי. ושאר אמוראים חולקים (ע' בגמרא שם).
ודעת הראב"ד שאם הושבע מפי אחרים בבית דין ושתק – חייב משום שבועת ביטוי, ואין כן דעת הרמב"ן (מובא בריטב"א לו.).

בשבועת העדות, אפילו לא ענה 'אמן' – חייב, שהרי הכתוב מדבר במושבע מפי אחרים (ושמעא קול אלה).
וכתבו הגאונים שבכל חרם בית דין או ציבור – אין צריך 'אמן' (מובא במאירי).

פרק רביעי; דף ל

- ג. מה למדו בסוגיא מהמקראות דלהלן:
א. ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'.
ב. בצדק תשפט עמיתך.
ג. וישב משה לשפט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב.
ד. אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'.
- א. ועמדו שני האנשים... – נדרש גם על העדים (שהרי בעלי הדינים אמורים במפורש בהמשך. גם דרשו שני-שני בגזרה שוה); אנשים כשרים להעיד, ולא נשים. ומכאן שהגדת העדות – בעמידה.
א. בדיעבד שהעידו מיושב – דעת הרמב"ן ועוד ראשונים [דלא כ'ש מי שאומר'] שהעדות כשרה. (ובתוס' זבחים טז. נסתפקו בדבר). וכן כשלא אפשר – מעידים בישיבה (ריטב"א).
ב. כתב המאירי שהעדים עומדים גם אחר שהעידו, כל עוד הב"ד נושאים ונותנים בדבר, שמא יצטרכו להשיב עדותם לפניהם.
וכן בעלי הדינים בעמידה (ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. לחכמים, שניהם בעמידה במשך כל הדין. ואפילו לרבי יהודה המתיר אם שניהם יושבים, בגמר דין מודה שהם בעמידה וכדלהלן).
- ב. בצדק תשפט עמיתך – שלא יהא אחד יושב ואחד עומד, [ואפילו אחד מהם ת"ח שאין כבודו לעמוד, אומרים הדיינים גם לבעל דינו שהוא עם-הארץ לישב], אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך. עוד דרשו: הוי דן את חברך לכף זכות.
ועוד דרשו לענין בעלי הדינים: עם שאתך בתורה ובמצות – השתדל לדונו יפה [שאם באים שני דינים לפניך (בבת אחת, או יתכן אף בזה אחר זה). עתוס'. וכן נקט הריטב"א שאף בוא"ז, אך לא כשהתחילו כבר לדון בדין השני. ע"ש] – פתח בדינו של העמית בתורה ומצוות (ואולם דין האלמנה קודם לדין תלמיד חכם. רמב"ם סנהדרין כא,ו). וכן לענין שודא דדייני – ראוי לזכותו. ועוד אמרו במקום אחר שהדיין מהפך בזכותו של צורבא מרבנן. עתוס'.
- ג. וישב משה לשפט את העם ויעמד העם וגו' – דיינים בישיבה (בשעת קבלת עדות ובשעת גמר דין. ר"ן) ובעלי דינים בעמידה (שאפילו רבי יהודה מודה בגמר דין כאמור. כן דרשו בלשון אחת. וכ"ה ברמב"ם סנהדרין כא,ג).
- בדיעבד, דיינים שקבלו עדות בעמידה – דינם דין (ירושלמי, מובא בראשונים. וכן בשעת גמר דין. ר"ן).